

Oligarki eller demokrati?

- Et blikk på valgordningen, nominasjonen og deltakelsen i norske partier

Innledning¹

Folkelig deltakelse både i og utenfor partiene er en nødvendig, om enn ikke tilstrekkelig betingelse for et velfungerende demokrati. Derfor er det foruroligende at stadige færre er partimedlemmer.² I en artikkel i *European Journal of Political Research*,³ skriver Ingrid van Biezen, Peter Mair og Thomas Poguntke at det i Europa bare er fire land som har hatt større nedgang i antall partimedlemmer enn Norge. Bare fem prosent av norske velgerne er medlemmer av et politisk parti.⁴

Medlemstall politiske partier 2011 og 2012

Parti	2011	2012	Endring i antall	Endring i prosent
Frp	22310	18888	-3422	-15%
H	31285	32061	776	2%
V	9529	9643	114	1%
KrF	24253	25085	832	3%
Ap	55896	52758	-3138	-6%
SV	9402	9319	-83	-1%
SP	17636	16393	-1243	-7%
R	1995	2057	63	3%

Kilde: *Nrk.no*⁵

I 2005 var tallet, i følge SSB, åtte prosent. I Norge bestemmer partimedlemmene svært mye, allerede før folket får uttrykke sin mening i valg. Det gjør den norske nedgangen i medlemskap ekstra betenkelig.

Dette notatet diskuterer tre forhold ved den demokratiske deltakelsen:

- 1) *Partinominasjonene forut for valg.*
- 2) *Velgernes innflytelse ved valg.*
- 3) *Partimedlemmenes valg av partiledelse.*

Stortings-, kommune- og fylkestingsvalgene, der myndige borgere velger sine folkevalgte, er hjørnesteinen i det norske representative demokratiet – slik valgene er også i andre representative demokratier. Nettopp fordi valget er av avgjørende betydning for demokratiet, er det interessant å studere hvilke reelle alternativer velgerne har når de skal påvirke sammensetningen av de folkevalgte forsamlingene.

Hvem som blir våre folkevalgte avgjøres nemlig ikke bare av velgerne på valgdagen. Det er snarere god grunn til å hevde at norske velgere ved parlamentsvalg har *unik liten innflytelse*⁶ sammenlignet med velgerne i andre demokratiske land. I Norge har de politiske partiene tilnærmet monopol på å rekruttere personer til folkevalgte forsamlinger, og i partiene er det kun en brøkdel av medlemmene som deltar aktivt i nominasjonsprosessen.

Det er ikke unaturlig at partiene, som uttrykk for organiserte interesser, har stor innflytelse på den politiske rekrutteringen. Det ligger i partienes natur og funksjon å være kanal for politisk aktivitet og rekruttering. Like fullt kan og bør man spørre om partiene har fått for stor innflytelse på bekostning av velgerne, og om endringer som åpner for større velgerinnflytelse, er nødvendige.

Avslutningsvis er det interessant å undersøke måten partiene velger sine ledelser på. Selv om det finnes unntak, er lederne partienes statsministerkandidater, og selv i de tilfeller hvor partilederen ikke er statsministerkandidat, vil det i realiteten være en svært eksklusiv gruppe som utpeker partiets statsministerkandidat. Velgerne har ingen mulighet for å uttrykke personlige preferanser når det gjelder statsministerkandidat. Faktisk er det, i motsetning til f.eks. i Storbritannia, intet krav om at en norsk statsminister må være innvalgt på Stortinget.

Nominasjonsprosessen

Grunnlovens §§ 50-64 angir de overordnede bestemmelsene om hvordan valg i Norge skal foregå. I tillegg har Stortinget vedtatt en egen valglov, som tidligere besto av tre ulike lover: Stortingsvalgloven (1920), Nominasjonsloven (1920) og Kommunevalgloven (1925). Disse tre lovene ble i 1985 slått sammen til én lov – dagens valglov.⁷ Valgloven omhandler valg av representanter til Stortinget, fylkesting og kommunestyre, men etter anbefaling fra Valglovutvalget i 2001 (NOU 2001:03)⁸ er alle bestemmelser om nominasjoner fjernet, noe som gjør at partiene nå står fritt til å bestemme hvordan nominasjonen skal foregå. Valglovens bestemmelser om nominasjonsprosedyren var aldri obligatoriske, men partiene fikk økonomisk kompensasjon for delegatenes reiseutgifter, hvis de fulgte lovens foreskrevne prosedyre for nominasjonsprosessen. Men, som utvalget bemerket i innstillingen, var bestemmelsene overflødige:

”Utvalget kan ikke se at det er påkrevd å opprettholde lovens regler om nominasjon for å sikre en rimelig geografisk fordeling av utsendingene til møtene. Det vil være i partienes egen interesse å sørge for en slik fordeling for å sikre bredest mulig oppslutning om det listeforslaget som settes opp, og utvalget finner at det bør være partienes ansvar å ivareta dette. Utvalget vil derfor foreslå at valglovens bestemmelser om nominasjon oppheves.”⁹

Den norske valgloven inneholder altså ingen bestemmelser om hvordan partiene skal gjennomføre sin nominasjon. Det innebærer at partiene har anledning til å utforme sine egne nominasjonsordninger. Men selv om partiene har stor frihet til å velge hvordan de vil gjennomføre nominasjonene, har de norske nominasjonsprosessene tradisjonelt vært ansett som lukkede, i den betydning at svært få deltar. Som nevnt innledningsvis, er andelen som er medlem av et parti rundt fem prosent, og antallet medlemmer

har falt betydelig siden 1980. I følge valgundersøkelsen fra 2005, som var den siste valgundersøkelsen som målte dette, var det kun 18 prosent av partimedlemmene som deltok i nominasjonsprosessen.¹⁰ Det betyr at det bare var 1,4 prosent av befolkningen som deltok i nominasjonsprosessen i forkant av stortingsvalget 2005.¹¹ Det er liten grunn til å tro at dette tallet er vesentlig endret ved stortingsvalget i 2013.¹² Det lave tallet er potensielt problematisk, ettersom nominasjonene i realiteten avgjør hvem som blir valgt inn i de folkevalgte forsamlingene. Dette drøftes senere i notatet. Men først en nærmere beskrivelse av hvordan nominasjonene faktisk foregår.

Ettersom nominasjonsprosessen ikke er lovregulert, er det vedtektene til det enkelte parti som definerer hvordan nominasjonene skal avvikles. Selv om vedtektene varierer mellom partiene, har det vært et slående trekk ved norsk politikk at nominasjonsprosessene har vært påfallende like. De siste årene har imidlertid særlig Oslo SV og Oslo Høyre eksperimentert med andre ordninger, bl.a. ved å inkludere flere medlemmer.

En typisk fellesnevner for alle norske partier er at nominasjonsprosessen starter ved at det opprettes en nominasjonskomité som får til oppgave å rekruttere, vurdere og foreslå kandidater for partiet. På bakgrunn av nominasjonskomiteens arbeid vil partienes nominasjonsmøter, som er regulert i partienes egne vedtekter, velge kandidatene som skal stå på valglisten og i hvilken rekkefølge de skal føres opp. Det er ikke uvanlig at partiene henvender seg til velgerne i forkant av eller under nominasjonsprosessen for å be om forslag til kandidater, men selve utvelgelsen av kandidater er forbeholdt medlemmene av partiene, i hvert fall om man forstår "utvelgelsen" som den endelige beslutningen om hvem som skal nomineres fra partiet og altså føres opp på listen. I denne prosessen er det et fåtall av partimedlemmene som deltar, i følge valgundersøkelsen fra 2005. Rundt én av seks partimedlemmer rapporterer at de deltar aktivt i nominasjonsprosessen ved stortingsvalg. Også ved lokalvalg er det grunn til å være bekymret over den lave deltakelsen. I Tidsskrift for Samfunnsforskning nr.3-2007 skriver Hans-Erik Ringkjøb og Jacob Aars i artikkelen *Partidemokrati uten deltakere? Om partienes nominasjonsprosesser i lokalpolitikken*¹³ at svært få deltar i rekrutterings- og nominasjonsprosessene til partiene, samtidig som prosessene gjennomføres etter nesten identiske prosedyrer. Riktignok vil andelen som er involvert i nominasjonsarbeidet ved et lokalvalg, antakelig være noe større enn ved stortingsvalg. Dette fordi det er flere kandidater og flere nominasjonsmøter som skal gjennomføres ved lokalvalgene.

Hanne Marthe Narud¹⁴ beskriver i Civita-pamfletten *Bak lukkede dører? Eller i det åpne rom?* to ulike normative teorier for hvordan et parti best kan plukke ut kandidater, altså gjennomføre nominasjonsprosessen: *Konkurransedemokratiet* og *deltakerdemokratiet*. Selv om partiene i sine vedtekter praktiserer ulike prosesser, har de tradisjonelt blitt ansett som lukkede, med begrenset deltakelse. Således er det normative grunnlaget for hvordan de fleste norske partier gjennomfører nominasjonsprosessen i tråd med teorien om *konkurransedemokratiet*.¹⁵

Konkurransedemokratiet ser selve valget som en mekanisme for delegering og ansvarliggjøring, der de politiske lederne må konkurrere om tillit. Den politiske eliten er gjerne skeptisk til å la partimedlemmene få stor innflytelse i nominasjonsprosessen, fordi det kan svekke partiets evne til å gjøre et godt valg eller gå på bekostning av kandidatenes representativitet. Ordningen er preget av en elitetankegang. Man mener at en nominasjonskomité best kan ivareta det overordnede hensynet til partiet, både når det gjelder å velge ut de beste kandidatene og sikre partiets konkurransedyktighet, og å ivareta behovet for mangfold blant kandidatene (geografi, alder, kjønn etc). Tilhengerne av teorien synes også å vektlegge behovet for å dempe interne konflikter. De hevder at større medlemsinnflytelse i nominasjonsprosessen vil kunne øke risikoen for konflikt.

Et konkurrerende syn på nominasjonsprosessen refereres ofte til som *deltakerdemokrati*.¹⁶ Denne teorien vektlegger politisk medvirkning, ikke bare som et middel til innflytelse, men som et mål i seg selv. Det

å delta i politiske prosesser er en viktig del av å være en deltagende borger og et politisk menneske. Deltakelse skal derfor stimulere et bredt folkelig engasjement. Reformen som øker partimedlemmenes innflytelse, anses derfor som positivt. Fordelene som økt deltakelse gir, vurderes som vesentlig større enn eventuelle ulemper, for eksempel i form av økt konflikt.

Selv om de norske partinominasjonene fremdeles må karakteriseres som lukkede, og jevnt over ganske identiske, har det som nevnt skjedd noen endringer ved de senere valgene, der nominasjonsprosessene, eksempelvis i Oslo Høyre og Oslo SV, er åpnet opp.

Erfaringer fra Oslo Høyre¹⁷

Årsmøtet i Oslo Høyre vedtok i januar 2008 å innføre økt medlemsinvolvering i nominasjonsprosessen, etter at et lovutvalg i partiet hadde utredet ulike modeller for hvordan dette kunne skje. Resultatet ble en åpnere nominasjonsprosess i form av rådgivende uravstemninger ved valgene i 2009, 2011 og 2013, der alle medlemmer kunne delta i nominasjonen gjennom å avgi stemmer for ulike kandidater via internett. Samtidig har Oslo Høyre holdt fast ved ordningen med en nominasjonskomité, som har til oppgave, på selvstendig grunnlag, å foreslå hvilke kandidater som bør velges. Til slutt avgjør et nominasjonsmøte hvilke kandidater som skal velges til å stå på valglisten og rekkefølgen på dem. Ved nominasjonen til 2013-valget fikk de aktuelle kandidatene presentert seg på nett, på papir og på et åpent medlemsmøte, der medlemmene kunne utfordre kandidatene. Deretter ble det gjennomført en prøvenominasjon (rådgivende uravstemning) blant Oslo Høyres betalende medlemmer, samtidig som lokale avstemninger i bydelsforeninger og sideorganisasjoner ble gjennomført. Nominasjonskomiteen avga sin innstilling etter at uravstemningen var offentliggjort, og deretter ble kandidatene valgt på nominasjonsmøtet som er det samme som Oslo Høyres representantskap.

Tilnærmingen bærer preg av et ønske om å høste erfaringer, og et internt utvalg i Oslo Høyre konkluderer med at erfaringene så langt er positive. Det samme utvalget vurderer ulike modeller for hvordan uravstemninger kan gjennomføres i fremtiden, og det anbefales å prøve ut både bindende og rådgivende uravstemninger.

Utvalget i Oslo Høyre diskuterer tre alternative modeller til dagens ordning:

1) Gjøre om uravstemningen fra rådgivende til tellende

Dette kan gjøres via internettavstemning, der alle medlemmer innen en gitt dato kan stemme elektronisk. Alternativt kan man invitere alle medlemmer til et eget nominasjonsmøte. Fordelen med en slik modell er at den gir full medlemsinnflytelse, men ulempen kan være at det blir enklere å gjennomføre og bli utsatt for et såkalt "kupp", ved at det drives utstrakt medlemsverving utelukkende i den hensikt å sikre en nominasjon. Det er vanskelig å skille mellom det som vil oppfattes som legitim medlemsverving, og det som vil oppfattes som illegitim verving. En slik modell forutsetter også at medlemmene har tilgang til informasjon om kandidatene, og at kandidatene får anledning til å fremme sitt kandidatur i en valgperiode forut for avstemningen. Det sterkeste argumentet mot å gjøre uravstemningen bindende er at nominasjonsmøtet er representativt sammensatt, og kan ta mer helhetlige hensyn, deriblant geografiske, aldersmessige og kjønnsmessige, enn et åpent medlemsmøte er. Det kan være vanskelig å forene disse hensynene.

2) Gi dagens uravstemning større vekt

Det finnes modeller som gir kandidater som får stor støtte i uravstemningen, ekstra vekt i nominasjonskomiteens forslag og/eller på nominasjonsmøtet. En slik modell vil gi medlemmene større innflytelse, men ikke avgjørende innflytelse.

3) Gjøre uravstemningen om til en innstilling overfor nominasjonsmøtet

En slik modell vil øke medlemmenes innflytelse som premissleverandør, i og med at uravstemningen vil bli lagt til grunn som innstilling til nominasjonsmøtet. Man ville like fullt måtte klargjøre hvilken del av nominasjonen som skal gjennomføres ved uravstemning og hvilken som skal overlates til en nominasjonskomité og nominasjonsmøtet: Bare topp-plasseringene, eller hele listen.

Evalueringene som er gjort av det interne utvalget i Oslo Høyre, konkluderer med at man foreløpig ikke vil anbefale en modell som gjør uravstemningen tellende. Men utvalget anbefaler at Oslo Høyre drøfter modeller som gjør at uravstemningen teller mer enn i dag.

Viktig erfaringer som Oslo Høyre har gjort seg, er følgende:

- I god tid før nominasjonsprosessen settes i gang, må man ha etablert enighet om spillereglene.
- Alle partimedlemmer må kunne foreslå kandidater.
- En uravstemning må sikre at alle medlemmer som ønsker det, kan delta.
- Internett må brukes til avstemning, i tillegg til papirstemmeseddel til medlemmer man ikke har epostadresse til. Betalingsfrist for kontingenten må settes før avstemningen settes i gang. (Oslo Høyre satte en frist på senest syv dager før uravstemningen startet.)
- Det er viktig å sette klare frister på forhånd, bl.a. frist for å foreslå kandidater, frist for når avstemningen kan starte og frist for når den slutter.
- Man må ikke endre på regelverket eller spillereglene underveis.

Det er viktig å skape tillit til avstemningen, både ved å etablere en mekanisme som utelukker at noen kan stemme to ganger, og ved å sørge for en uavhengig kontroll av opptellingen.

En viktig erfaring som Oslo Høyre har gjort, er at få og relativt kjente kandidater gir større medlemsdeltakelse enn om det er mange kandidater eller mange listeplasseringer som skal velges.

Oslo SV

Mens Oslo Høyre praktiserer rådgivende uravstemning, har Oslo SV over lengre tid praktisert direkte medlemsinnflytelse. Både ved nominasjonen til Stortinget i 2009 og i 2013 (Oslo SV har samme modell ved kommunevalg) hadde partilaget en nominasjonsprosess der alle medlemmer hadde anledning til å stemme på sine kandidater. I følge Oslo SVs vedtekter hadde alle som oppfylte medlemskriteriene, stemmerett ved nominasjonen.¹⁸

Både i 2012 og 2008 sto kampen om topp-plasseringen mellom Heikki Eidsvoll Holmås og Akthar Chaudry, og begge gangene gikk Holmås seirende ut.¹⁹ I 2012 hadde omkring 800 partimedlemmer møtt frem, mens nominasjonsmøtet i 2008 måtte flyttes til et større lokale en uke før møtet på grunn av stor pågang, noe som illustrerer en vital og aktiv grasrotdeltakelse. Ved tidligere nominasjoner kunne nye medlemmer melde seg inn samme dag som nominasjonsmøtet ble avholdt og innvilges stemmerett. Men her har partiets lover blitt endret, og alle må være medlemmer i minst tre uker forut for nominasjonsmøtet for å få stemmerett.

Dette forhindrer selvsagt ikke aktuelle kandidater i å drive medlemsverving til støtte for sitt kandidatur, men det skaper en liten sikkerhetsventil for at ikke veldig mange mennesker kan melde seg inn og møte opp på nominasjonsmøtet samme dag, og deretter få stemmerett på møtet. Et annet viktig poeng er at en tre ukers frist bidrar til at partilaget lettere kan planlegge arrangementet.

For Oslo SV har et slikt nominasjonsmøte en verdi i seg selv, i den forstand at det er viktig for medlemmene å bli presentert for kandidatene, argumentene osv. Det er lettere på et møte enn ved en

internettavstemning, slik f.eks. Troms SV har valgt. Der gjennomførte lokallaget den første bindende uravstemningen noensinne forut for stortingsvalget 2013. Toppkandidat ble Torgeir Knag Fylkesnes, etter at over halvparten av fylkeslagets medlemmer stemte i uravstemningen.

Det er naturlig nok delte meninger om hvorvidt denne typen nominasjonsprosesser representerer en styrke, eller hvorvidt svakhetene overgår fordelene. Journalist i Dagbladet, Martine Aurdal, kommenterte lakonisk i forbindelse med nominasjonskampen i Oslo SV:

”Statsråden mot visepresidenten er ingen Davids kamp mot Goliat. De har kjempet jevnt før, begge har vervet mange nye medlemmer, begge har sterke tilhengere. Ved forrige nominasjon marsjerte halve bandet Madrugada inn som nye medlemmer for å støtte Heikki Holmås. Denne gang var det de mange voksne, norskpakistaniske mennene som utgjorde den mest påfallende nye medlemsgruppa.”²⁰

Det er viktig å understreke at prinsippet om at alle medlemmer skal kunne delta i nominasjonsprosessen står veldig sterkt i Oslo SV. Det er svært liten motstand mot denne ordningen. Det er riktignok ulike synspunkter på hvor tidlig man må være innmeldt for å få stemmerett på nominasjonsmøtet, men at nominasjonsprosessen skal være åpen og inkluderende har stor oppslutning. Den viktigste bekymringen innad i partilaget er at nominasjonene mer blir et spørsmål om person enn om politikk. Mange av fylkeslagets medlemmer ønsker først og fremst at kandidatene skal synliggjøre politiske forskjeller, og at det er politikk, ikke personer, som diskuteres. En av årsakene til at såkalte kuppbeskyldninger i liten grad dominerte diskusjonen i kampen mellom Chaudry og Holmås, til tross for at begge åpenbart vervet medlemmer for å støtte sitt eget kandidatur, er at begge kandidatene har lang fartstid i Oslo SV, at de lenge har bidratt betydelig til partiet, og at deres posisjon som ”ekte SV’ere” aldri ble betvilt. Hadde en av utfordrerne vært nyinnmeldt, uten særlig politisk erfaring, ville antageligvis beskyldningene om kupp vært mer fremtredende. Erfaringen fra Oslo SV er at dets praktisering av medlemsinnflytelse står veldig sterkt.

Åpne primærvalg på Island

Mens de norske nominasjonsprosessene tradisjonelt har utmerket seg ved å være lukkede, har islandsk politikk markert seg som mer åpen. Flere av de islandske partiene har innført såkalt primærvalg, som er en innledende valggrunde, for å velge de som skal stille som kandidater. Dette er en metode som er mest kjent fra den amerikanske valgprosessen. Primærvalg kan være både åpne og lukkede, der lukkede valg kjennetegnes av at de kun er for velgere med registrert partitilhørighet, mens alle kan delta i åpne valg.

De islandske partiene åpnet sine nominasjoner på 1970-tallet gjennom å arrangere primærvalg. Lengst i å åpne nominasjonsprosessen gikk det liberal-konservative Selvstendighetspartiet (søsterpartiet til norske Høyre), som inviterte alle islandske velgere til å stemme, uavhengig av om de var betalende medlemmer i partiet eller ikke. Det var riktignok et krav at de som stilte som kandidater, måtte være medlemmer av partiet, men det var ikke krav om medlemskap for å delta i utvelgelsesprosessen.²¹

Velgerinnflytelse versus partiinnflytelse

Stortingsvalg

Valgordningen og måten vi gjennomfører valg på i Norge, er regulert både i Grunnloven og valgloven. Men i motsetning til Stortingsvalg, som er regulert i både Grunnloven og valgloven, er lokalvalg kun omtalt i sistnevnte. Årsaken til dette er blant annet at vi ikke har grunnlovsfestet lokalt selvstyre, og at det således påligger Stortinget til enhver tid å lovregulere det lokale selvstyret. Kapittel 11 i valgloven angir bestemmelsene for hvordan mandatfordelingen mellom partiene skal være, samt kandidatopptellingen

internt på listene.²² Dette gjelder både stortingsvalg og lokalvalg. En svært viktig forskjell på lokalvalg og stortingsvalg er at velgerens mulighet til å påvirke stortingsvalget nesten ikke er reell. I valgloven § 11-5 kan vi lese hvordan kandidatopptellingen ved stortingsvalg skal skje:

”(1) Når det er avgjort hvor mange distriktsmandater en valgliste skal ha, fordeler fylkesvalgstyret disse til kandidatene på listen. Kandidater som ikke er valgbare, settes ut av betraktning. Kandidatkåringen foregår på følgende måte: Først telles de navn som er oppført som nr. 1 på stemmesedlene. Den kandidaten som har flest oppføringer blir valgt. Deretter telles de navn som er oppført som nr. 2 på stemmesedlene. Den kandidaten som har flest oppføringer når man legger sammen resultatene fra første og andre opptelling, blir valgt. Opptellingene fortsetter på samme måte inntil alle de representantplassene listen skal ha, er besatt. Oppnår flere kandidater samme resultat, er den opprinnelige rekkefølgen på listen avgjørende.

(2) Hver liste skal så vidt mulig tildeles så mange vararepresentanter som den får representanter, med tillegg av tre. Kandidatene til vararepresentantplassene fordeles på samme måte som representantene etter første ledd.”

§ 11-5 er dermed utformet på en slik måte at retting på listene ikke har effekt. Valglovutvalget oppsummerer innslaget av personvalg ved stortings- og fylkestingsvalg slik: *”Opptellingen ved stortingsvalg og fylkestingsvalg består i å telle stemmesedlene for den enkelte valgliste. Kandidatnavnene er uten betydning i denne sammenheng. En foretar ingen registrering av velgernes eventuelle endringer når det gjelder kandidatnavnene. Slike rettelser vil bli registrert av fylkesvalgstyret dersom det finner det nødvendig». Skal personstemmene få effekt ved stortings- og fylkestingsvalg må en og samme kandidat, få halvparten av et partis stemmetall (+1) som personlige stemmer (stemmetall: 2). Dette har aldri skjedd”.*²³

Det faktum at partienes nominasjoner ved stortingsvalg aldri har blitt endret av velgerne, ettersom det krever at halvparten av alle velgere som stemte på vedkommende parti (+1) også må ha avgitt en personlig stemme på samme kandidat, illustrerer at norske velgere (relativt til partiene) har svært liten innflytelse på personvalgene ved stortingsvalg. Man kan derfor hevde at norske velgere har unikt liten innflytelse sammenlignet med velgerne i andre land, bl.a. Sverige. Nettopp av den grunn gikk valglovutvalget inn for å endre loven, slik at velgerne også ved stortingsvalg kunne få mer reell innflytelse til å påvirke personvalget også i Norge.

Sveriges valgmodell for personstemmer til Riksdagen

Den svenske modellen representerer et forsøk på å finne en middelvei mellom hensynet til partiene og hensynet til velgerne. Denne balansen har Sverige søkt å finne ved å basere personvalget på formelle sperregrenser. Hovedregelen er at en kandidat må ha en viss andel av et partis totale stemmetall som personstemmer for at personvalget skal være gyldig. Den svenske ordningen er enkel: En kandidat til et riksdagsvalg må ha minst åtte prosent av sitt partis totale stemmetall i en valgkrets som personlige stemmer, for at personvalget skal slå igjennom, slik at det endrer rekkefølgen på partilisten. I lokalvalg, og ved valg til Europaparlamentet, er sperregrensen fem prosent.

Ordningen ble brukt for første gang i 1998, og man fikk umiddelbare resultater: 87 av totalt 349 representanter ble valgt på bakgrunn av personstemmene. 75 av disse sto allerede så høyt på listen av de hadde kommet inn uansett. Totalt passerte 178 kandidater åtteprosentgrensen. Nettoeffekten av ordningen på sammensetningen av Riksdagen ble at tre prosent eller 12 representanter – fem kvinner og syv menn – lyktes i å dytte en kandidat som partiet hadde nominert, nedover på listen, for selv å ta plass i Riksdagen. I underkant av 30 prosent av velgerne ga en personstemme.

Den finske modellen

I Finland er personvalg obligatorisk. Det er dermed nødvendig å stemme på en individuell kandidat for å få avgitt sin stemme, og mandatene fordeles på partiene i en valgkrets utelukkende på grunnlag av kandidatenes personstemmer. Det innebærer at partiet ikke har noen innflytelse over rekkefølgen kandidatene prefereres av velgerne i. Hver enkelt kandidat har et nummer, og velgerne stemmer på kandidatene ved å skrive numrene til kandidatene på stemmeseddelen. Stemmesedler uten nummer på en kandidat kan ikke overføres hverken til et parti eller til en kandidat, og de er dermed ugyldige. Et partis mandatgevinster er således avhengig av antallet stemmer partiets kandidater totalt sett får. Den finske professoren Lauri Karvonen²⁴ hevder at ordningen motiverer til samarbeid mellom kandidater fremfor konflikt, fordi kandidatenes sjanse til å bli valgt er avhengig av listens totale stemmetall.

En vanlig innvending mot den finske ordningen er elementet av tvang, siden velgerne må stemme på en individuell kandidat. En grunn til ikke å stemme på individuelle kandidater kan være at en ikke kjenner de som står på de respektive listene. Personvalg med ukjente kandidater kan fremstå som meningsløst. Et obligatorisk personvalg kan likevel, over tid, resultere i økende kunnskap om kandidatene. En annen innvending er at modellen påstås å være en fordel for kandidater som er flinke i media – altså den såkalte kjendisfaktoren. Lauri Karvonen er imidlertid svært kritisk til denne innvendingen.²⁵ Kjendisfenomenet er, ifølge Karvonen, et marginalt fenomen i finsk politikk. Karvonen slår også fast at åpne konflikter mellom kandidater fra ett og samme parti er sjeldne. Det er, så vidt vites, heller ingen forskning som tyder på at kvaliteten på finske parlamentsmedlemmer er svakere enn på f.eks. norske, selv om Finland har innrømmet velgerne vesentlig større innflytelse enn hva tilfellet er i Norge.

Lokalvalg

Reglene for personvalg i norske kommunestyrevalg gir velgerne relativt store muligheter til å rette på listene. Valglovens § 7.2 angir velgernes mulighet til å endre på stemmesedlene. Velgerne kan ved lokalvalg gi kandidater på stemmeseddelen personstemme. Velgerne kan også gi en personstemme til kandidater på andre valglistene, hvorpå en slik personstemme kan gis til et antall kandidater som tilsvarer en fjerdedel av det antall medlemmer som skal velges til kommunestyret. Uavhengig av kommunestyrets størrelse kan det likevel alltid gis personstemme til minimum fem kandidater fra andre lister. Når velgeren gir personstemme til valgbare kandidater på andre lister, overføres et tilsvarende antall listestemmer til den eller de listene disse kandidatene står oppført på. Andre endringer på stemmeseddelen teller ikke med ved valgoppgjøret.

Valglovens § 7 er i utgangspunktet utformet slik at personvalget overlates til velgerne. Partienes interesser ivaretas derimot gjennom to forhold, og begge reduserer effekten av velgernes innvirkning på personvalget: 1) Velgerne kan kun velge mellom de kandidater som er nominert på de ulike listeforslagene, og 2) partiene kan gi stemmetillegg (forhåndskumulere) kandidater. En forhåndskumulert kandidat står øverst på listeforslaget og med uthevet skrift. Ved kommunestyrevalg kan et begrenset antall av de øverste kandidatene på listeforslaget være forhåndskumulert. Kandidatene får i så fall et tillegg i sitt personlige stemmetall som tilsvarer 25 prosent av det antall stemmesedler som kommer listen til del ved valget. I valglovens § 6.2 er det beskrevet begrensninger på antallet som kan forhåndskumuleres. Begrensningen avhenger av antallet totale plasser i kommunestyret og har fått følgende forhold:

- 11-23 medlemmer: inntil 4 forhåndskumuleringer
- 25-53 medlemmer: inntil 6 forhåndskumuleringer
- 55 medlemmer eller flere: inntil 10 forhåndskumuleringer

Mens listeplasseringen har en reell betydning i stortingsvalget, fordi representanten blir valgt inn i den rekkefølgen listen er satt opp, er det reelle skillet i lokalvalget mellom de som er forhåndskumulert og de

som ikke er det. De forhåndskumulerte har med andre ord en sikker plass, og velgerne har i realiteten ingen innflytelse på disse.

Videre er størrelsen på partiet av betydning. Siden f.eks Oslo Høyre de siste valgene har kunnet forvente å få inn langt flere enn f. eks Oslo SV, vil det i realiteten si at dersom begge partier forhåndskumulerte 10 kandidater, ville Oslo Høyres velgere kunne øve større innflytelse på partiets kandidater enn hva Oslo SVs velgere kunne gjøre, ettersom Oslo Høyre kunne forvente å få inn flere personer enn de har forhåndskumulert.

Det er med andre ord to endringer velgerne kan gjøre på partilistene ved kommunestyrevalg:

1) Belønne kandidater ved å gi tilleggsstemmer, dvs. kumulere kandidater. En kandidat kan bare kumuleres en gang. Det gjelder også de kandidater som partiene har forhåndskumulert, dvs. at velgerne ikke kan kumulere disse. 2) Belønne kandidater ved å overføre personer fra en partiliste til en annen, dvs. ved å gi en "slengerstemme".

Frem til 2003 kunne man også "straffe" kandidater ved å stryke navn fra stemmeseddelen. Kandidater som ble strøket, tapte kandidatstemmer tilsvarende antallet strykninger. Med andre ord medførte endringene i valgloven i 2002 at velgernes mulighet til å påvirke listene ved lokalvalg ble begrenset, mens muligheten til å påvirke listen ved stortingsvalg ikke har blitt vesentlig bedre.

Valglovutvalget pekte i sin drøftelse på fire sentrale forhold som har stått sterkt i debatten om personvalg ved kommunestyrevalg:

1) De såkalte «organiserte aksjonene» fra velgernes side, 2) "slengerstemmene", 3) partiets rett til å forhåndskumulere kandidater, og 4) et komplisert regelverk.

Videre kan man lese i utvalgets anbefaling:

"Diskusjonen om hvorvidt velgerne fortsatt skal ha anledning til å stryke kandidater er av nyere dato. Argumentasjonen på tvers av disse problemstillingene tar utgangspunkt i ulike interesser. I debatten om organiserte «retteaksjoner» argumenteres det gjerne med at hensynet til partiene, og velgere som avstår fra å rette på listene, må tillegges større vekt enn hensynet til spesifikke velgergruppers rett til aktivt å kjempe for bestemte kandidater, eller grupper av kandidater. I debatten om "slengerstemmene" er argumentet igjen at partiene bør prioriteres fremfor velgere som ønsker å kombinere et partivalg med et rent personvalg. I debatten om partienes rett til å forhåndskumulere kandidater står partienes interesser mot velgernes rett til fritt å bestemme personvalget. I debatten om det kompliserte regelverket stilles det spørsmål ved om hvorvidt listeretting er en sosial representativ form for politisk aktivitet. I debatten om velgernes rett til å stryke navn fra listene blir hensynet til den enkelte kandidat satt opp mot velgernes rett til å uttrykke negative preferanser."²⁶

Strykninger

Adgangen for velgerne til å stryke bestemte kandidater ble fjernet ved revideringen av valgloven i 2002, og kom etter at valglovutvalget avga sin innstilling. Men utvalget anbefalte aldri å fjerne retten til å stryke. Likevel ble muligheten til å stryke kandidater fjernet. To forhold har blitt brukt som argument mot dette elementet av "straff" i valgordningen:

1) Det kan gå ut over bestemte grupper av kandidater, særlig er det rettet oppmerksomhet mot kvinne-representasjon og innvanderrepresentasjon. 2) Ordningen kan, på sikt, forsterke partienes rekrutteringsproblemer.

Det er antageligvis flere motiver som ligger til grunn når velgerne retter på listene. Det kan være positive motiver, der velgerne gir tilleggsstemmer fordi de liker vedkommende kandidat. Med det kan også være negative motiver, dvs. at en personstemme kan være motivert ut fra at en ikke liker kandidaten. Forskning fra Sverige viser, med bakgrunn i svenske data, at like mange uttrykker positive som negative hensikter.²⁷

Et prinsipielt problem ved den endringen som skjedde i 2002, utover at den begrenser velgerinnflytelsen, er at den i uforholdsmessig grad styrker kontroversielle kandidater. Dette skjer, fordi kandidater som velger å uttrykke seg sterkt i betente spørsmål, eksempelvis om innvandring, vil kunne få støtte fra

tilhengere, uten at motstandere kan uttrykke misnøye gjennom å stryke. Man bør selvfølgelig ikke overdrive denne effekten, siden kandidater blir disiplinert og må forholde seg til sine partier, samtidig som velgere selvfølgelig kan stemme på andre partier enn det partiet den aktuelle kandidaten måtte tilhøre. Men velgerne kan, så lenge strykingsmuligheten ikke er til stede, ikke uttrykke misnøye med en kandidat uten samtidig å bytte parti - med mindre man går til det skritt å gi personstemmer til alle på listen unntatt den eller de man vil uttrykke misnøye med. Det er det liten grunn til å tro at velgere flest gjør, selv ikke de som kunne tenke seg å stryke noen.

Representasjonshensyn er selvsagt viktig, men i den grad man skal velge mellom økt velgerinnflytelse og hensynet til representasjon, bør økt velgerinnflytelse få forrang. Demokrati betyr også muligheten til å velge annerledes enn politikerne ønsker, og nettopp derfor bør muligheten til å stryke kandidater være en viktig demokratisk rettighet.

Forhåndskumulering

Har et parti forhåndskumulert mange kandidater, vil det redusere effekten av velgernes rettinger betydelig. Ordningen sikrer på en effektiv måte at partiet selv velger partiets toppkandidater. Valglovutvalget mente at dagens valglov har en innebygd motsetning mellom velgerne og partiene. Utvalget mente også å se en utvikling, der partiene i stadig større grad forhåndskumulerer for å motvirke velgernes rettinger på listene. Utviklingen ser ut til å gå i retning av mindre personvalg, ikke mer. Dagens regelverk for personvalg i norske kommunestyrevalg skal ivareta ulike interesser, og resultatet blir gjerne komplisert. Hensynet til partiene, velgerne, kandidatene og de velgere som avstår fra å avgi personstemme, har derfor stått sentralt både i debatten og i utformingen av det gjeldende regelverket.²⁸

Representasjon versus demokrati

Som valglovutvalget påpekte, prøver valgloven å ta hensyn til ulike interesser, der hensynet til sosiale og demografiske grupper ofte brukes som et argument mot større velgerinnflytelse. Åpner man for større påvirkning fra velgerne, kan man risikere en snevrere representasjon, f. eks. fordi borgernes fordommer eller preferanser lettere vil manifestere seg i velgeratferd. Selv om det er vanskelig å påvise en direkte sammenheng mellom type nominasjon og representasjon, er det rimelig å anta at bredere representasjon er enklere å sikre i mer lukkede nominasjonsprosesser og listesystemer. I åpne listesystemer er det svært vanskelig, om ikke umulig, å sikre såkalt bred og rettferdig representasjon. Som professor Hanne Marthe Narud påpekte i 2008:

"I forskningslitteraturen har det derfor vært en del diskusjon om konsekvensene av å la velgerne delta i nominasjonsprosessen, f. eks. at de vil diskriminere kvinnelige kandidater. Dette har imidlertid ikke fått noen empirisk støtte i komparativ forskning. Det er snarere en tendens til at europeiske velgere har fått en mer positiv syn gjennom årene på kvinnelig representasjon, slik det rapporteres gjennom eurobarometrene."²⁹

I rapporten *"Effekter av en eventuell gjeninnføring av strykninger ved kommunestyrevalg"* (Institutt for Samfunnsforskning på oppdrag fra Kommunaldepartementet) fra 2009 har forfatterne analysert hvilke kandidater som fikk flest strykninger i 1999, og de finner noen utslag, særlig for innvandrere, mens kjønn og alder i mindre grad blir påvirket. Rapporten konkluderer:

*"Kanskje er kandidatenes individuelle egenskaper viktigere enn deres gruppekjennetegn, for velgernes strykninger? Likevel, toppkandidatene og andre som står høyt på listen fikk flest strykninger. Videre fikk kvinner noe flere strykninger enn menn, og unge kandidater noe flere strykninger enn de eldste. Kandidater med innvandrerbakgrunn får flere strykninger enn andre kandidater. Strykninger har en effekt på sammensetningen av kommunestyrene. 12 prosent av representantene som ble valgt i 1999 ville ikke ha blitt valgt uten strykninger. Men, kjønnssammensetningen og alderssammensetningen av kommunestyrene påvirkes ikke av strykeadgangen. Den gruppen som taper på strykninger er kandidater med innvandrerbakgrunn. Mange av disse kandidatene kom godt ut av personoppgjøret selv med strykeadgang. Likevel får de flere strykninger enn andre. En gjeninnføring av strykninger vil ha en negativ effekt på valgbarheten til kandidater med innvandrerbakgrunn."*³⁰

Selv om kjønnssammensetningen ikke påvirkes vesentlig av strykningsordningen, har tidligere kommunalminister Liv Signe Navarsete (SP) ved flere anledninger antydnet behovet for å gripe inn i partienes nominasjonsprosess for å sikre lik kjønnsrepresentasjon.³¹ På NRK.no kunne man i 2011 lese:

"Jeg tror det er på tide å diskutere hvordan partienes lister er satt opp. Er det for skeivt fordelt mellom menn og kvinner må vi se på det, sier Liv Signe Navarsete (Sp). Derfor vil statsråden nå se på muligheten for å tvinge frem et krav om annenhver mann og kvinne på stemmesedlene ved lokalvalg i fremtiden".

Den tidligere kommunalministerens uttalelse innebærer, hvis det blir realisert, en drastisk inngripen i lokaldemokratiet. Samtidig illustrerer forslaget den potensielle motsetningen mellom et deltagerperspektiv og representasjons hensyn. Dersom vi rendyrker denne typen representasjonslogikk, hvorfor begrense kvoteringen til kjønn? Hvorfor ikke også kvotere på grunnlag av alder, geografi, kultur eller etnisk bakgrunn? Å innrømme norske velgere større innflytelse på bekostning av partiene, kan medføre snevrere representasjon, men det er kanskje prisen man må betale for et utvidet demokrati? Samtidig har selvsagt *partiene* full anledning til å innføre og praktisere kvoteringsregler. Men det er betydelig mer drastisk å innføre kvotering i lovs form. Det vil gå i motsatt retning av anbefalingene fra Valgløutvalget, som tvert imot argumenterer for at velgerinnflytelsen bør økes, heller enn å begrenses:

*"Samtlige utvalgsmedlemmer foreslår en ordning med personvalg hvor velgerne gis reell innflytelse på personvalget innen visse grenser. Det gjelder både ved Stortings- og kommunevalgene. Det er flere argumenter for dette. For det første vil det å introdusere, og å utvide personvalget, tilpasse den norske valgordningen til den faktiske utviklingen på velgernivå. Kunnskapssamfunnet har gitt det norske samfunnet et kvalifisert velgerkorps, der medbestemmelse oppfattes som en stadig viktigere verdi. For det andre må reformen ses på bakgrunn av at en stadig mindre andel av befolkningen er partimedlemmer. Dette kan bety at stadig færre er med på å bestemme hvilke kandidater velgerne har å velge mellom. For det tredje er personvalget viktig for velgerne, og spesielt gjelder dette for kommunestyrevalgene. I kommunene har personvalget lange tradisjoner. Forutsetningene for at velgerne skal ha kunnskap om de kandidatene som stiller på listene er gode. Ikke minst har spørsmålet om hvem en vil la seg representere av stor innflytelse på velgernes partivalg. For det fjerde er vervet som folkevalgt formelt sett et personlig verv, og ikke et partiverv. Dette innebærer at selv om en representant forlater sitt parti i løpet av valgperioden, så består vervet som folkevalgt. Et større innslag av personvalg vil ytterligere bidra til å formalisere dette forholdet. For det femte er det en tendens til at konfliktene i en rekke prinsipielle politiske spørsmål like mye går gjennom de politiske partiene som mellom dem. Personvalget vil dermed gi velgerne større muligheter for å stemme på kandidater som har samme oppfatning som de selv i aktuelle politiske stridsspørsmål."*³²

Valg av partiledelse

Som både nominasjonsprosessen og valgordningen illustrerer, er partiorganisasjonene bærebjelkene i det norske representative demokratiet. Det norske politiske systemet er parlamentarisk, det vil si at regjeringen må ha et flertall (i det minste et avklart forhold) i Stortinget, i motsetning til f. eks et presidentsystem, der parlamentet og presidenten velges uavhengig av hverandre. Det betyr at statsministeren og regjeringen i Norge ikke velges av folket.

I realiteten er det en svært liten andel av partienes medlemmer som bestemmer hvem som skal bli statsministerkandidater i Norge. Eksempelvis er det færre enn én prosent av Høyres medlemmer som er delegater på Høyres landsmøte. Og det er Høyres landsmøte som velger Høyres leder, som, i Erna Solbergs tilfelle, senere ble landets statsminister. Dette er ikke unikt for Høyre – alle de norske partiene velger sine partiledere på partienes landsmøter, der en forsvinnende liten andel av medlemmene er med på å bestemme hvem som blir statsministerkandidater.

I moderne tid har ingen av de store norske partiene gjennomført åpne ledervalg, der alle medlemmene inviteres til å delta (Oslo Høyre har riktignok, som fylkeslag, valgt sin leder gjennom uravstemning). Det har derimot de danske sosialdemokratene og det konservative britiske partiet – med gode erfaringer.

Valget av Helle Thorning-Schmidt

I partilovene til det danske sosialdemokratiske partiet beskrives prosedyren for valg av leder:

*"På den ordinære kongres vælges partiets formand, to næstformænd og partisekretæren. Blandt formand og næstformænd skal begge køn være repræsenteret. Blandt de to næstformænd skal der mindst være en, der ikke er folketingsmedlem eller medlem af Europa-Parlamentet. Forslag skal være skriftligt indgivet dagen før, valgene finder sted. Hvis der er flere forslag, skal afstemningen ske skriftligt. Hvis der er flere kandidater til formandsposten, og ingen af kandidaterne får 3/4 flertal af de afgivne gyldige stemmer, sendes kandidatlisten til urafstemning blandt medlemmerne."*³³

I 2006 ble den senere statsministeren, Helle Thorning-Schmidt, valgt til leder etter en uravstemning. Valget gikk til medlemmene i en uravstemning, ettersom hverken Thorning-Schmidt eller hennes motkandidat, Frank Jensen, fikk 3/4 flertall på partiets landsmøte.

Ved uravstemningen deltok over 45 000 medlemmer, hvilket var en skyhøy valgdeltakelse (partiet har 46 000 medlemmer³⁴). Helle Thorning-Schmidt fikk 24 261 stemmer (53,2 %), mens Frank Jensen fikk 21 348 stemmer (46,8 %).

Valget av David Cameron³⁵

Reglementet for hvordan det britiske konservative partiet velger leder er en fusjon av interessene til parlamentsmedlemmene og ordinære medlemmer. I henhold til lovene er det parlamentsmedlemmene som velger mellom aktuelle kandidater i de tilfeller der det er flere enn to kandidater. Er det kun to kandidater, går valget direkte til uravstemning blant alle partiets medlemmer. Men dersom det er flere kandidater, er det parlamentsgruppen som avgjør hvilke to kandidater som skal delta i uravstemningen.

I 2005 var det fire kandidater som annonserte at de ønsket å bli leder etter Michael Howard: David Davis, David Cameron, Kenneth Clarke og Liam Fox. Etter at parlamentsgruppen eliminerte de to sistnevnte, ble valget en kamp mellom David Davis og David Cameron, og nesten 200 000 partimedlemmer deltok i uravstemningen. 6. desember kunne partikontoret annonsere at David Cameron hadde vunnet en klar seier med 134 446 stemmer (67,6 %), mens motkandidaten, David Davis, fikk 64 398 (32,4 %). Dette valgsystemet er imidlertid til diskusjon, herunder balansen mellom parlamentsgruppen og de ordinære medlemmene.

Avslutning

Det er ingen grunn til å overdrive utfordringene for det norske demokratiet. Det norske samfunnet preges av høy tillit, relativt høy valgdeltakelse og gode muligheter for å påvirke politiske prosesser. Likevel er det noen tegn som er foruroligende, og som potensielt kan svekke den demokratiske legitimiteten. Ett av dem er at antallet partimedlemmer har sunket de siste 30 årene, samtidig som partiene har opprettholdt sin sterke innflytelse over nominasjonene og dermed valget av personer til folkevalgte forsamlinger. Det er også bekymringsfullt at velgerne ved stortingsvalg ikke har noen reell innflytelse på hvilke personer som skal velges, og at ledelsen i partiene velges av en svært eksklusiv partielite.

For å fremme det borgerlig-liberale ideal om aktiv deltakelse i og utenfor partiorganisasjonene, anbefales det derfor at valgloven endres på to vesentlige punkter.

- Valglovens bestemmelser om stortingsvalg endres i retning av en svensk modell, der personstemmer tilsvarende fem prosent av partiets totale antall stemmer i valgdistriktet er nok til å endre på kandidatlisten. Det vil fremdeles være en høy terskel, men like fullt en vesentlig lavere terskel enn dagens norske ordning som er 50 prosent (+1) av velgerne.
- I lokalvalg bør valgloven gjeninnføre muligheten til å stryke kandidater. Anledningen til å stryke kandidater ble ikke anbefalt av valglovutvalget. Det å kunne uttrykke misnøye med personer er en viktig del av demokratiet, særlig når man samtidig har anledning til å uttrykke støtte.

Det er prinsipielt fornuftig at Stortinget er tilbakeholdent med å lovregulere partinominasjonene. Av samme grunn bør Stortinget ikke vedta en egen lov om kjønnskvotering i valgloven. En viktig forutsetning for et uavhengig sivilsamfunn er at det er partimedlemmene, og ikke stortingsmedlemmene, som bestemmer partienes lover. Det ville utvilsomt styrke den politiske legitimiteten både i og utenfor partiorganisasjonene dersom partiene åpnet sine nominasjonsprosesser og inkluderte en større andel (hvorfor ikke alle?) av sine medlemmer i ledervalgene, slik eksempelvis de danske sosialdemokratene gjorde ved valget av nåværende statsminister Helle Thorning-Schmidt.

Økt innflytelse og større legitimitet vil neppe løse alle utfordringer knyttet til den politiske deltakelsen, men det er grunn til å tro at det er en viktig del av løsningen.

FORFATTER³⁶: Notatet er skrevet av Eirik Løkke, rådgiver i Civita. eirik@civita.no

SLUTTNOTER

1 En spesiell takk til Hilmar Mjelde, Sveinung Arnesen, Geir Staib, Nora Fjellidalen, Eirik Moen og Johannes Bergh for innspill til dette notatet.

2 En utfordring når det gjelder medlemstall er at det ikke finnes noen regelmessig innsamling av medlemstall i noe land. Når tall samles systematisk inn, er det normalt som ledd i et forskningsprosjekt. Det er metodologisk utfordrende å samle inn medlemskapstall, bl.a. fordi den beste og vanlige måten å innhente tallene på, er å be partiene selv rapportere dem. Partiene kan ha insentiver til å fremstille sine medlemstall som høyere enn de faktisk er, og vi har heller ingen garantier for at partiene har gode rutiner for innrapportering av medlemskapstall (etablering av elektroniske sentralregistre i de fleste partiene de siste 10-20 år har imidlertid gjort datakvaliteten bedre). Historisk har medlemskapstallene vært påfallende avrundede, f.eks. 10 000, 15 000.

3 *Going, going... gone? The decline of party membership in contemporary Europe*: http://www.astrid.eu/--il-siste/Studi--ric/Van-Biezen_Mair_Poguntke_Europ-Journ_Pol-Research_1_2012.pdf

4 <http://www.forskning.no/artikler/2012/august/331988>

-
-
- 5 <http://www.nrk.no/hordaland/medlemmene-svikter-frp-1.10939144>
- 6 Narud 2008: "Bak lukkede dører? Eller i det åpne rom?" <http://www.civita.no/publikasjon/bak-lukkede-dorer-eller-i-apne-rom-62>
- 7 <http://lovdata.no/dokument/NL/lov/2002-06-28-57>
- 8 <http://www.regjeringen.no/nb/dep/kmd/dok/nouer/2001/nou-2001-03/11.html?id=363315>
- 9 <http://www.regjeringen.no/nb/dep/kmd/dok/nouer/2001/nou-2001-03/11.html?id=363315>
- 10 Valgundersøkelse av 2005 gjengitt i Narud 2008.
- 11 Regnestykket er basert på tall fra SSB fra 2005. Tallet blir 1,93 prosent om man kun inkluderer dem med stemmerett.
- 12 Valgundersøkelsen for 2013 er ventet å komme senere i 2014, evt. tidlig 2015. Den vil kunne gi oppdaterte tall.
- 13 Hans-Erik Ringkjøb & Jacob Aars, Tidsskrift for Samfunnsforskning 03/2007 side 319-345: *Partidemokrati uten deltakere? Om partienes nominasjonsprosesser i lokalpolitikken*
- 14 Hanne Marte Narud (1958-2012)
- 15 Narud 2008
- 16 Narud 2008
- 17 Takk til sjefsekretær i Oslo Høyre, Geir Staib for utfyllende informasjon om fylkeslagets erfaringer.
- 18 Kriteriene var seg som følger:
- a) har betalt kontingent i foregående medlemsår (2011), eller
 - b) har betalt kontingent senest 3 uker før nominasjonsmøtet (13.11.12), og som
 - c) har vært medlem i fylkeslaget i minst 3 uker før nominasjonsmøtet.
- 19 <http://www.aftenposten.no/nyheter/iriks/Holmas-vant-nominasjonsstriden---Chaudhry-ferdig-med-riks-politikken-7061811.html#.UqsRTo2-Y-M>
- 20 http://www.dagbladet.no/2012/12/05/nyheter/sv/politikk/innenriks/audun_lysbakken/24677117/
- 21 Kristjansson 2002 "Iceland: From Party Rule to Pluralist Political Society". In: Narud, Hanne Marthe, Mogens N. Pedersen & Henry Valen (eds.). *Party Sovereignty and Citizen Control. Selecting Candidates for Parliamentary Elections in Denmark, Finland, Iceland and Norway*. Odense: Odense University Press.
- 22 http://lovdata.no/dokument/NL/lov/2002-06-28-57#KAPITTEL_11
- 23 <http://www.regjeringen.no/nb/dep/kmd/dok/nouer/2001/nou-2001-03/9.html?id=363284> - se punkt 8.1
- 24 Karvonen, Lauri og Elisabeth Ljungberg 1999, "Nordisk Demokrati i förändring . Demokratiinstitutet, Sundsvall".
- 25 Petersson, Olof, Klaus von Beyme, Lauri Karvonen, Birgitta Nedelmann, og Eivind Smith 1999, *Demokrati-rådets Rapport 1999 , Demokrati på svenskt vis . SNS Förlag, Stockholm*. Se kapittel 5.
- 26 <http://www.regjeringen.no/nb/dep/kmd/dok/nouer/2001/nou-2001-03.html?id=143453>
- 27 Westersthål, Jörgen 1993, "Kommunundersökningen 1991, i SOU 1993:21, Ökat personval , Bettänkande av personvalskommitten".
- 28 <http://www.regjeringen.no/nb/dep/kmd/dok/nouer/2001/nou-2001-03/9.html?id=363284> Se punkt 8.2
- 29 Narud 2008
- 30 Johannes Bergh, Dag Arne Christensen, Ottar Hellevik og Jacob Aars: "Effekter av en eventuell gjeninnføring av strykninger ved kommunestyrevalg". ISF 2009:5
- 31 <http://www.nrk.no/norge/vil-kvotere-kvinner-i-politikken-1.7922827>
- 32 <http://www.regjeringen.no/nb/dep/kmd/dok/nouer/2001/nou-2001-03/9.html?id=363284> Se innledningen til kapittelet.
- 33 <http://socialdemokraterne.dk/default.aspx?func=article.view&id=701056&menuID=701059&menuAction=select&topmenuID=688024>
- 34 <http://socialdemokraterne.dk/default.aspx?func=article.view&id=700974&menuID=688055&menuAction=select&topmenuID=688024> - tallet er for 2014.
- 35 http://en.wikipedia.org/wiki/Conservative_Party_%28UK%29_leadership_election,_2005
- 36 Notatet er endret 3.juni 2014 etter at en feil om stemmetillegg (forhåndskumuleringer) ved kommunevalg ble oppdaget i den opprinnelige publiseringen 30.mai.
-
-